

Besjalach II(Exodus 13:17 – 17:16)

27 jan 2013 / 16 Sjewat 5773

Exodus 13: 17-22

Thema: De betekenis van de (lange) omweg

Inleiding

Hartelijk welkom in deze eerste van een nieuwe serie Leerdiensten Tora en Evangelie, waarin we ons verdiepen in de lezingen die op sabbat in de synagoge aan de orde waren. Dat was gisteren Sidra Besjalach, naar de eerste woorden van dit bijbelgedeelte: besjalach – hij zond, of: hij liet vertrekken, deed uitgeleide. In deze beroemde Sidra, die loopt van Exodus 13:17 t/m Exodus 17, gaat het over de uittocht uit Egypte, de achtervolging door Farao, de doortocht door de Rietzee, de gebeurtenissen bij Mara en Elim, het water uit de rots, en het gevecht tegen Amalek.

Vorig jaar waren we deze Sidra nog niet tegengekomen, dus verdiepen we ons nu voor het eerst in de Joodse uitleg van dit gedeelte; en zoals ik eigenlijk steeds gedaan heb, ik beperk me dan de eerste keer ook maar tot het allereerste stukje van de Sidra, in dit geval Exodus 13: 17-22.

Over dit gedeelte is niet zo veel literatuur, maar wat ik gelezen heb is weer fantastisch. Dat bedoel ik in in dubbele zin: aan de ene kant denk ik 'wat zijn de rabbijnen in hun uitleg toch rijk aan fantasie', aan de andere kant raak ik tegelijk onder de indruk van hun uitleg; die is diepzinning en fantastisch om over na te denken.

Het gedeelte van vandaag voerde mij naar een voor mij totaal onbekende legende: de legende van Serach. We weten dat lang niet alles wat Israël mondeling doorgaf aan volgende generaties in de Bijbel is opgeschreven, maar dit verhaal is toch wel weer heel bijzonder. En net als ik dan begin te denken: dit is toch wel heel ver gezocht, realiseer ik me opeens dat de boodschap van deze legende in heel de Bijbel aanwezig is. En de verrassing is compleet als ik de boodschap van deze legende dan ook opeens signaleer in het Nieuwe Testament, waardoor die nieuw-testamentische tekst plotseling een lading krijgt die ik er nog nooit achter had gezocht. Fantastisch dus. Ik hoop dat u ertegen kunt en er ook plezier aan zult beleven.

We lezen nu als aanvangstekst de eerste woorden uit deze Sidra Besjalach:

Toen hij het volk had laten vertrekken, de Farao, leidde God hen niet langs de weg die door het gebied van de Filistijnen loopt, ook al was dat de kortste route.

Laten we maar gelijk met het meest vreemde beginnen.

Als de uittocht uit Egypte op handen is, beseft Mozes dat die bevrijding niet compleet is zonder dat het gebeente van Jozef meegaat. Nietwaar, in Genesis kunnen we lezen dat Jozef dat het volk Israël bezworen had. Hij wist van de belofte aan Abraham: vreemdeling zal je nageslacht zijn in een vreemd land, maar na 400 jaar zal God hen uitleiden. En zo had Jozef tegen zijn broeders vlak voor zijn dood gezegd: *God zal zeker naar jullie omzien en dan moeten jullie mijn gebeente van hier met jullie meenemen.* De eed die de broeders daarop aan Jozef afleggen, moet nu worden vervuld, anders maakt het volk een valse start. Mozes maakt daar werk van; maar waar moet hij zoeken?

Luister naar deze uiterst merkwaardige midrasj:

Terwijl de kinderen Israels bezig waren de Egyptenaren van hun bezittingen te ontdoen (Ex 12:36), ging Mosje op zoek naar het gebeente van Joseef. En hoe wist hij waar Joseef was begraven? Het was Serach, de dochter van Aser, die Mosje de plek wees waar Joseef begraven was. Ze zei hem: 'De Egyptenaren hebben een metalen doodskist gemaakt en hebben hem in de Nijl laten zakken' – wat ze gedaan zouden hebben zodat ze nog lang zouden profiteren van Jozefs zegen. Mosje ging staan aan de oever van de Nijl en riep: 'Joseef, Joseef! De belofte die God gedaan heeft aan Abraham onze vader, is bezig waarheid te worden. Eer de Eeuwige, de God van Israel, en verdraag hun bevrijding niet. Want we worden teruggehouden door jou. Kom tevoorschijn, anders achten we ons van onze eed aan jou ontslagen.' Daarop kwam de kist van Joseef omhoog.

Wie is deze Serach die Mozes helpt het gebeente van Jozef te vinden?

Zoek je haar naam op in een encyclopedie dan blijkt deze dochter van Aser drie maal met name voor te komen in de Bijbel. Voor het eerst in Genesis 46 (vers 17). Daar wordt ze genoemd onder degenen die met Jakob naar Egypte trekken. In Numeri 26 (vers 46) staat ze echter ook genoemd als een van de degenen die uit Egypte naar Kanaän zijn weggetrokken – dan is het 400 jaar later! Ten slotte wordt deze dochter van Aser nog eens genoemd in 1 Kronieken 7 (vers 30) als verteld wordt wie er in het beloofde land gingen wonen. Dat is weer een hele generatie verder! Heeft zij het eeuwige leven of zo?

Intrigerend ook hoe de naam van deze vrouw in al die tijden klinkt temidden van alle namen van mannen De Bijbel is bepaald niet scheutig met het noemen van vrouwennamen en als dat toch gebeurt, is er altijd iets aan de hand. En dat vinden we bij oude joodse commentatoren terug. Serach is legendarisch bij hen. Ze verschijnt voor het eerst in de Joodse uitleg als verteld wordt dat de broers van Jozef uit Egypte terugkeren naar huis. En ze hebben het er met elkaar over hoe ze hun vader moeten vertellen dat zijn zoon Jozef nog leeft. Want die denkt dat Jozef dood is, verscheurd door een dier; zo hadden de broers dat immers aan hun vader verteld. En hoe is dat voor Jakob, en voor ieder die een kind verliest? Wat dat voor hun vader betekent... Zijn zoon is in zijn herinnering nooit ouder dan zeventien jaar. Nog altijd is hij voor hem die mooie, dromerige jongen met zijn feestgewaad aan. De doden worden niet ouder. Hoe is het de broers nu te moede? Meer dan twintig jaar lang is Jozef uit hun gezichtsveld verdwenen, al heeft hij wel in hun gedachten rondgespookt. En nu moeten zij hun vader die oude misdaad opbiechten. Hoe zal hij daarop reageren? Zal het bericht niet meteen een dodelijke schok voor de grijsaard betekenen? Hoe ga je dat vertellen?

Als ze bijna thuis zijn ontmoeten ze een meisje dat op een luit speelt en daarbij zingt. Aser herkent haar al van verre: het is zijn dochter Serach. Daar ligt de

oplossing! Haar zullen ze het verhaal vertellen en zij zal het aan Jakob in liedvorm voordragen. Door elkaar pratend vertellen ze haar: Je moet weten, je oom Jozef is opgestaan; dat wil zeggen hij was helemaal niet dood, maar hij leeft nog; en hij leeft niet alleen, maar hij is ook nog eens koning in Egypte en een Redder van de wereld. We zijn bij hem geweest, in Egypteland, en hij heeft zich aan ons bekend gemaakt. Hij heeft gezegd 'Ik ben het', en hij heeft ons toegesproken en gezegd dat hij wil dat we hem allemaal achternakomen, jij ook. Kun je daar poëzie van maken, een lied over maken? Dan moet je dat voor je grootvader Jakob zingen.

[De beroemde schrijver Thomas Mann kende dit verhaal, en hij verwerkte het lied van Serach in zijn boek *Joseph und seine Brüder*. F. Weinreb schrijft over haar in *De Bijbel als schepping*]

En zo vertelt de overlevering hoe Serach de brengster wordt van de blijde boodschap van de *opstanding, de verlosser en het nieuwe leven*. Jozef zal immers de geschiedenis van zijn familie en van de wereld ingaan als de grote verlosser. Serach, de dochter van Jakobs *achtste* zoon, Aser, is de aankondigster van deze verlosser. En het getal acht is, zoals u weet, in de Joodse traditie verbonden met de 8e dag, de 1e dag van de nieuwe week, de 1e dag van een nieuwe schepping/wereld. Het getal acht is ook verbonden met de naam 'gezalvde', messias.

In een andere midrasj vinden we dan een belangrijke toevoeging: Jakob is zijn kleindochter eeuwig dankbaar en belooft haar dat ze niet zal sterven maar meteen bij God zal worden opgenomen; zoals later Elia – zo wordt ook van haar verteld. Zij leven als het ware eeuwig. Zij kunnen zo maar op aarde verschijnen. Je kunt een stoel gereed zetten bij de maaltijd voor het geval Elia komt. Maar je kunt kennelijk ook meemaken dat Serach verschijnt om te vertellen dat de verlosser komt. De naam Serach betekent 'bevrijding, verlossing'. Zij kent de weg, het geheim van de verlossing. Ze weet langs welke weg de nieuwe wereld tot stand komt. Zij weet wie een waar verlosser is, en wie een valse messias is. Zij leeft eeuwig; zij leeft voor het aangezicht van God. Maar tegelijk verschijnt ze op aarde om op bepaalde momenten verleden, heden en toekomst aan elkaar te verbinden. Zoals ze doet bij Mozes. Omdat Mozes dezelfde taal als Jozef gebruikt – 'God ziet naar ons om' – zegt de traditie dat Serach aan het volk Israel Mozes als nieuwe verlosser heeft aangewezen. Omdat zij de belofte aan Jozef in het verleden wil verbinden met het heden en de nieuwe toekomst, vertelt ze aan Mozes waar Jozef ligt begraven. Ze is als het ware het vleesgeworden geheugen van Israel – staat in joodse kring symbool voor het eeuwige geheugen van Israel; zij helpt de woorden en daden van God *gedenken*, om daar nieuwe toekomst mee te openen! Want, zoals een basisregel in het jodendom luidt: vergeten is ballingschap, herinneren is verlossing. Zij herinnert aan, en zij verkondigt de weg die God gaat naar de bevrijding. Zo verschijnt ze in de Bijbel op de meest vreemde tijden. Er moet, volgens de Joodse overlevering, steeds een 'Serach', een 'dochter van Aser' in Israël aanwezig zijn, om iemand, die zich als 'verlosser', als 'Messias', aankondigt, eerst te 'keuren'. Loopt deze persoon in het verlengde van het spoor in het verleden, neemt hij zijn plek in in de geschiedenis die God gaat/maakt? Pas na een test door 'Serach' kan een verlosser als werkelijk 'door God Zelf geroepen' worden geacht.

Wat een fantasie, hé? Die rabbijnen kunnen er wat van.

Ja, totdat ik opeens iets bedenk en in christelijke boeken duik. Want was daar ook niet ergens een 'dochter van Aser'? Waar duikt die op? Ik lees bij Lucas over

een vrouw uit de stam Aser: *een weduwe op hoge leeftijd, die God onafgebroken diende in de tempel met bidden en vasten, dag en nacht*. Wie is zij precies? *Een dochter van Fanuël*, staat er dan specifiek bij. Wat betekent dat? Ik lees in een christelijk commentaar: *de naam Fanuël is waarschijnlijk een erenaam voor vooraanstaanden onder het joodse volk, waardoor het begrijpelijk is, dat Anna/Hanna in haar hoge ouderdom nog steeds naar haar vader werd genoemd*. Hallo, wie is nu (on)begrijpelijk, wie zit er nu te fantaseren, deze christelijke commentator of de rabbijn? Want Fanuël (Pniël) betekent toch: *aangezicht van God*? Dus Lucas heeft het over een vrouw die een dochter van Aser is en die leeft 'voor het aangezicht van God'; een dochter van Aser die dus het eeuwige leven heeft. En op welk moment laat Lucas deze dochter opduiken? Op het moment dat een messias, een verlosser moet worden aangewezen!

Deze dochter van Aser, Hanna, kwam bij Maria staan, die Jezus op de arm droeg en 'zij loofde God, en sprak over Hem tot allen, die voor Jeruzalem *verlossing verwachtten*' (Lukas 2:37,38). Hadden niet juist te voren Zacharias en Maria, in hun lofzangen naar aanleiding van de geboorte van Jezus, niet ongeveer dezelfde termen gebruikt als die uit Genesis 50:25 en Exodus 4:29-31 waar Jozef en Mozes het hebben over het 'omzien van God naar zijn volk'? Het wonderlijke feit doet zich voor dat Jezus door Zijn moeder en Zijn oom in de beide lofzangen wordt aangekondigd als Messias; in bewoordingen die in de Joodse overlevering voor een dergelijke aankondiging 'vereist' waren; opdat hieraan de 'dochter van Aser' de juiste Verlosser zou kunnen identificeren! En die identificatie volgt dan in de tempel, waar Hanna Jezus 'herkent' als de werkelijke Verlosser van Zijn volk Israël. Hij zal lopen in het verlengde van het spoor in het verleden, Hij neemt zijn plek in in de geschiedenis die God gaat/maakt. Hij is en zal zijn de Man van de 8e dag, van de nieuwe wereld. Gods volk wordt uitgeleid door deze Verlosser – verkondigt de dochter van Aser.

Ja, en wat zijn dan de voetsporen waarin de ware Messias moet treden? Wat is dan de weg naar de verlossing? Welke lessen uit het verleden helpen ons iets over de weg naar de nieuwe toekomst te zeggen? Wat zegt ons Serach, het eeuwige geheugen van Israël?

Nou eigenlijk niets anders dan dat wat we daarnet lazen in de eerste woorden van deze Sidra:

*Toen hij het volk had laten vertrekken, de Farao, leidde God hen **niet** langs de weg die door het gebied van de Filistijnen loopt, ook al was dat **de kortste route**.*

Over die woorden worden in het jodendom de meest diepzinnige dingen gezegd. Waarom voerde God hen niet over de kortste weg naar het beloofde land? Ze konden wel eens spijt krijgen, zegt God in de tekst, als ze moeten vechten tegen de Filistijnen. Met andere woorden: Ik weet niet of ze er sterk genoeg voor zijn, Ik weet niet of ze er rijp voor zijn. En de Joodse traditie voegt daaraan toe: stel je voor dat God dat wel had gedaan – en stel dat dat ook nog was gelukt – dat betekent een Israel zonder doortocht door de Rode Zee; geen tocht door de woestijn, geen Mara, geen Elim, geen gevecht tegen Amalek, geen openbaring bij de Sinai, geen.... Noem allemaal maar op. Zouden ze dan de Tora in het beloofde land zelf hebben ontvangen? Maar zou dat dan dezelfde Tora zijn geweest? De antwoorden daarop zijn allemaal speculatief. Want, zegt vers 18, *God kiest voor de omweg*. De weg naar de verlossing is de lange weg van de omweg. Wat héét: 'omweg'?

Had Jozef nu niet op een andere manier onderkoning in Egypte en redder van de

wereld kunnen worden? Moest dat nu via verraad door zijn broeders, verkocht worden als slaaf, gevangenis, eenzaam in een vreemd land? Vraag: zou Jozef zo'n zelfde onderkoning zijn geweest als hij dat allemaal niet had meegemaakt? Of hoort het juist bij de Tora dat je zulke wegen gaat op weg naar de verlossing? Had Jezus nu niet op een andere manier Verlosser, Redder van de wereld kunnen worden? Moest dat nu door onmiddellijk na de doop de woestijn in gevoerd te worden, verzocht te worden door de duivel, te lijden onder onbegrip, verraden en in de steek gelaten te worden, gekruisigd te worden? Vraag: zou Jezus zo'n zelfde Messias zijn geweest als Hij die weg niet was gegaan? Of hoort deze weg juist bij de Tora? Hoort het bij die God die – naar Jezus' eigen woord – niet op zichzelf wilde blijven, maar die zijn Woord, zijn Tora, als een zaad in de aarde liet vallen om daar te sterven, verloren te gaan. Wat een omweg! En noem al die omwegen uit de Bijbel en in levens van mensen maar op.

Serach, dochter van Aser, kent het geheim van de verlossing, kent de betekenis van de omweg. Zonder de omweg geen rijping, zonder de omweg geen groei in spiritualiteit. Wij willen wel graag direct naar de top, wij willen geen pijn en ellende; maar de meeste mensen die spiritueel rijp zijn, zijn mensen die juist in pijn en ellende gerijpt zijn.

Het volk dat uiteindelijk het beloofde land binnengaat is niet hetzelfde als het volk dat Egypte heeft verlaten. Het volk dat binnengaat is gerijpt door doortocht door de Rode Zee, Mara, Elim, leven met Gods woord onderweg door de woestijn, enzovoort...

Je zou kunnen stellen: de weg-waarlangs is voor God minstens zo belangrijk als het doel.

Juist op die weg-waarlangs, daar wordt geleerd. Het verandert degene die die weg gaat, maar heeft ook effect op degenen die deze pelgrim ontmoeten! Door de omweg worden plotseling vele anderen erbij betrokken, of ze willen of niet. Stel dat Israel geen weg was gegaan onder de volkeren der aarde. Wat had dit volk dan eigenlijk met ons; en wat hadden wij dan met hen? Maar zij gingen onder en tussen ons door; zij maakten daarbij hun eigen processen door, en *wij* de onze: wij bezondigden ons aan hen of bereidden hen vreugde. En Serach, het geheugen van Israel, weet dat nog allemaal. En zij en wij zullen zien 'wie wij doorstoken hebben'. God kiest niet de kortste weg. Maar juist zo worden wij er allemaal totaal in betrokken.

Er wordt een weg gewezen. Die niet onze keuze is, en zeer omslachtig lijkt. Maar die langste weg zal blijken de beste weg te zijn; Gods weg naar zijn toekomst. Op die weg vermenigvuldigen zich onze vragen. Ook Paulus, zo ingewijd als hij is, stelt in Romeinen 9-11 vele vragen. Maar hij erkent het gelijk van de dochter van Aser, Gods omweg naar de toekomst. En hij wil net als zij tenslotte alleen maar zingen van die weg naar de verlossing: 'Hoe onuitputtelijk is Gods rijkdom, wijsheid en kennis (...) en hoe onnaspeurlijk, onbegrijpelijk zijn Zijn wegen'. Maar één ding is zeker: zo gaat de Eeuwige én Israel én ons voor naar zijn toekomst!